

Kréta szerepe a brit katonai stratégiában, 1939–1941

Réti Balázs¹

1. Abstract

In the study I am trying to write about the period between 1939 and 1941 and how the island of Crete got into the focus of the British Mediterranean strategy. Crete was particularly important to Britain because close to the island's southern coast was a shipping route to India via Gibraltar, Malta and Suez. Since 1869, the Suez route, which was also seen as the 'artery' of the British Empire, had been a key element in British strategic thinking. During the 1935-1936 Ethiopian crisis, the Italian threat led to the British Mediterranean Fleet being diverted from Malta to Alexandria. The control of the island's ports and airfields was also crucial to the more effective defence of this Egyptian port.

Britain took advantage of the Italian-Greek war that broke out in October 1940 to occupy the island and establish an outpost naval base in the Souda Bay. For the next six months the new base successfully supported the British Mediterranean Fleet's operations. Following the defeat in Greece, the British leadership made great sacrifices to retain the strategically important island. In May 1941, German airborne troops fought hard to overwhelm the garrison, which was struggling without air support. The defence of the island probably contributed to a substantial change in German war plans. Hitler had originally planned to attack the Soviet Union on 15 May 1941. He lost time by eliminating the British presence in Greece and Crete and was therefore forced to postpone the launch of Operation Barbarossa until 22 June. This delay proved fatal for the 1941 campaign in the East and may have played a role in the German failure at Moscow. The deployment of the Commonwealth forces in Greece and the stubborn defence of Crete thus had an influence on the outcome of World War II.

Keywords: Crete, British Mediterranean strategy, Greece in World War II, British-Italian naval battles

2. Bevezetés

Kréta modern kori történetének legismertebb fejezete az 1941 májusában végrehajtott német Merkur-hadművelet, amely során a Luftwaffe elkeseredett harcban elfoglalta a Brit Nemzetközösség csapatai által védett szigetet. Az ütközet viszonylag sokat tárgyalt epizód a

¹ Történész, kutatótanár, Lovassy László Gimnázium, Veszprém, e-mail: reb@mail.lovassy.hu/

második világháború történetében, a csatáról szóló angol nyelvű szakirodalom meglehetősen tekintélyes (Bliss, 2006; Stubbs, 2017; Kavanaugh, 2006; Spencer, 2008; Saunders, 2007; Thomas, 2003). Hazánkban is megjelent számos angol nyelvről fordított munka az összecsapásról, illetve magyar szerzők tollából is születtek népszerűsítő írások (Forty, 2002; Beevor, 2007; Zsig, 2014; Földi, 2001). Tanulmányomban a krétai csatát közvetlenül megelőző, 1939 és 1941 közötti időszakot igyekszem bemutatni, vagyis azt, hogy miként került a sziget rövid időre a brit mediterrán stratégia fókuszába.

3. Kréta a második világháború előtt

Az Égei- és a Földközi-tenger találkozásánál fekvő Kréta 8336 km² kiterjedésével és 260 km-es hosszával Görögország legnagyobb szigete. Túlnyomóan hegyvidék borítja, legmagasabb pontja a Pszilorítisz (2456 m). Kréta északi része a legősibb időktől fogva sűrűn lakott, ma is itt találhatók a nagyobb városok és kikötők, mások mellett a sziget fővárosa, Iraklion, valamint nyugaton Hania és Rethimnon. Az északi parton helyezkedik el a legnagyobb természetes kikötőhely, a Szuda-öböl, amely a levantei térség egyik legjobb fekvésű, az északi szelektől is jól védett horgonyzóhelye. A déli part nehezen megközelíthető, itt csak kisebb települések alakultak ki, megfelelő kikötő nélkül. A Görögországhoz csatolás után négy megyére (nomosz) osztották fel, ezek: Iraklion, Hania, Rethimnon és Laszithi. A második világháború előtti utolsó, 1940 októberében tartott népszámlálás szerint Kréta lakossága 442339 fő volt.²

A kopár és száraz sziget az ókortól kezdve nagy stratégiai jelentőséggel bír, mivel a Mediterráneum keleti medencéjében elhaladó ősi tengeri kereskedelmi utak csomópontjában helyezkedik el. 1204 után több mint négyszáz évig a Velencei Köztársaság legfontosabb keleti birtoka volt Kandiai Királyság (Regno di Candia) néven. Az oszmánok egy rendkívül véres, negyed évszázadon át tartó háború végén, 1669-re tudták csak elfoglalni. Kandia (ma Iraklion) két évtizedes ostroma és hősies velencei védelme az egész korabeli keresztény Európa figyelmét felkeltette (Eickhoff, 2010). A főváros és a sziget 1669 után török vilajetté vált, és hosszú időn át az Oszmán Birodalom elfeledett és elmaradott részeként vegetált.

Az 1821-től kezdődő, sűrűn ismétlődő és 1897-ig tartó görög felkelések, valamint a nyomukban járó török megtorlások egyre jobban felkeltették a térségben érintett nagyhatalmak figyelmét; a krétai helyzet a keleti kérdés fontos elemét képezte (Kallivretakis, 2006). Különösen igaz ez Mohamed Ali (1769–1849) rövid ideig tartó (1831–1841) egyiptomi uralmától kezdődően. A krétai keresztény és muszlim lakosság közötti folyamatos összetűzések 1897-ben érték el csúcspontjukat, amikor nemzetközi haderőnek kellett beavatkozni a vérengzések megállítása érdekében. Az atrocitások felkeltették a brit közvélemény figyelmét, Anglia a többi nagyhatalommal együtt csapatokat küldött a felekezeti erőszaktól sújtott szigetre (Maravelakis, 2018). E „békefenntartó” akcióban 1897 és 1898 között az Osztrák-Magyar Monarchia is aktív szerepet vállalt, először a *Kaiserin und Königin Maria Theresia* cirkáló és a *Sebenico* romboló érkezett a térségbe,

² A krétai megyék lélekszáma 1940-ben a következő volt: Iraklion: 168717, Laszithi: 72352, Rethimnon: 74638, Hania: 126632 (Population, 1946: 10–12).

majd Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, Oroszország és Németország tengerészgyalogos alakulatokat tett partra. A Monarchia hétszáz fős szárazföldi kontingensét a közös 87. gyalogezredének trieszti zászlóalja alkotta (Kiss, 2011). 1898 márciusától Kréta az Oszmán Birodalom autonóm tartományává vált, a török csapatok ugyanebben az évben távoztak. Ausztria-Magyarország 1898-ban kivonult ugyan, de a többi hatalom fenntartotta katonai jelenlétét a szigeten egészen 1909-ig, a brit haditengerészet pedig 1913-ig. Kréta 1908-ban kinyilvánította a függetlenségét, amelyet a nagyhatalmak egy ideig nem ismertek el, majd az első balkáni háborút lezáró békével, 1913. május 30-án lett hivatalosan is a görög állam része.

Az első világháborúban Nagy-Britannia és az antant államok hadihajói gyakran használták a Szuda-öblöt, 1917-ig a görög kormány akarata ellenére is. A németbarát I. Konstantin (1868–1923) királlyal szemben a krétai születésű Elefthériosz Venizélosz (1864–1936) az antant melletti hadbalépést követelte. A sziget Venizélosz mellett állt, és egyfajta hátországát képezte a britekkel szimpatizáló politikusnak, aki támogatta az antant erői katonai jelenlétét a szigeten (Seligman, 1920). 1916 elején a növekvő tengeralattjáró-veszély miatt az antant hatalmak járőrkerületekre osztották fel a Földközi-tenger medencéjét. A Balkánt övező vízterületeket felosztották egymás között: Olaszország az Adriai-tengert, Franciaország a Jón-tengert és az Attikától délre húzódó területet, míg Nagy-Britannia az Égei-tenger többi részét és a Kréta körüli vizeket kapta meg őrzésként. A német és osztrák-magyar tengeralattjárók elleni harc segítésére angol haditengerészeti támaszpont épült ki a Szuda-öbölnél (Dittmar & Colledge, 1972). Ekkor azonban még nem építették ki modern haditengerészeti bázissá, mindössze horgonyzóhelyként alkalmazták.

Az első világháborút követően távoztak a britek, és a sziget helyőrségét a helyi toborzású 5. görög hadosztály alkotta. A kis-ázsiai katasztrófát követően a kizárólag krétaiakból álló hadosztályt 1924-ben telepítették vissza szigetre. Főhadiszállása Hánia lett, itt állomásozott a 14. gyalogezred, míg Iraklionban a 43., Rethimnonban pedig a 44. gyalogezred (Yamboulaki, 2015). A britek 1940-es megérkezéséig ezek az alakulatok látták el a sziget védelmét.

A görög-török háború 1922-es befejezése után egészen 1935-ig viszonylag nyugalmasnak volt nevezhető a Földközi-tenger keleti medencéje. E békés időszakban Kréta szerepének jelentőségét brit szempontból növelte, hogy az Imperial Airways Közel-Keletre és Indiába tartó hidroplán járatai 1929-től állomásként használták a Szuda-öblöt (Salt, 1930). Az olasz-angol baráti viszony azonban az 1935–1936-os etiópiai háborúban megromlott, a kibontakozó háborús feszültség nyomán ismételten felértékelődött a sziget stratégiai jelentősége. London számára azért volt kiemelkedően fontos, mert Kréta déli partjai mellett helyezkedett el az a hajózási út, amely Gibraltáron, Máltán és Szuezen keresztül Indiába vezetett. Az angol stratégiai gondolkodásban 1869 óta kiemelt szerepet kapott ez a szuezi út, amelyet a Brit Birodalom „artériájának” is tekintettek. Az 1935–1936-os válság során az olasz fenyegetés hatására a brit földközi tengeri flottát a Szicíliahoz túl közel fekvő Máltáról Alexandriába vezényelték. Az egyiptomi kikötő hatékonyabb védelme szempontjából is kulcsfontosságú volt a sziget kikötőinek és repülőtereinek ellenőrzése. Előnyt jelentett még, hogy Krétáról sakkban lehetett tartani a Dodekanészosz-szigeteken lévő olasz haderőt, és el lehetett vágni a Rodoszra és Léroszra tartó olasz utánpótlási vonalakat. Egy háború esetén Görögország utánpótlással történő ellátásához szintén nélkülözhetetlen volt a sziget

használata, emellett innen lehetett ellenőrizni az Égei-tengeren át a török tengerszorosokhoz vezető hajózási útvonalat is.

Mussolini afrikai agresszív fellépése hatására a Mediterráneumban kibontakozó háborús feszültség Athént is fenyegette, ezért London részéről felmerült egy mobil haditengerészeti támaszpont esetleges Görögországba telepítésének a lehetősége (Roskill, 1976). A brit haditengerészeti vezérkar már 1931-ben tervet dolgozott ki egy, az anyaországból 48 óra alatt elszállítható, és a megfelelő helyszínen egy hónapon belül védett kikötővé alakítható flottabázisról. A Mobile Naval Defence Base Organisation (MNDBO) elnevezésű mobil támaszpont leendő helyének eredetileg a Peloponnészosz partjainál lévő Navarinót jelölték ki, de szóba került a Szuda-öböl neve is. Az összeszerelhető mólókat, tengeralattjáró-biztos védőhálókat, és a támaszpont egyéb felszereléseit szállító teherhajók 1935. augusztus végén indultak el Nagy-Britanniából Máltára, majd szeptember 26-án érkeztek Alexandriába. Mivel a fegyveres konfliktus végül nem terjedt ki a Földközi-tengerre, ezért a mobil bázis elemeit nem szállították át Görögországba, hanem Alexandria kikötői berendezéseinek kiegészítésére használták fel (Roskill, 1976).

1935 decemberében a brit vezérkar egy esetlegesen Olaszországgal vívott háború során Kréta védelmének kiemelt szerepet szánt, e téren kíváncsúnak tartották a haditengerészeti és légi együttműködést a görögökkel. 1936 februárjában és márciusában a két vezérkar között ténylegesen megtörténtek a konzultációk, és Athén nyitott volt a katonai együttműködésre. A tárgyalások során Görögország biztosította Londont, hogy egy Itáliával vívott háború esetén az angolok használhatják a sziget kikötőit és repülőtereit (Gibbs, 1976). Az együttműködés ezzel tulajdonképpen le is zárult, mivel 1936 tavaszán véget ért az afrikai háború, Nagy-Britannia figyelme pedig a Rajna-vidék remilitarizálása miatt Németországra irányult.

Az etiópiai háborút követően London igyekezett a baráti viszonyt fenntartani Görögországgal. Ennek keretében az angol flotta 1936 nyarán nagy hadgyakorlatokat tartott a görög partok mentén, a hadihajók emellett udvariassági látogatásokat tettek a nagyobb kikötőkben. Növelte Nagy-Britannia népszerűségét VIII. Edward (1894–1972) korfui és athéni látogatása. Az 1938-as csehszlovákiai válság nyomán Görögország ismét kinyilvánította, hogy Angliát tekinti fő szövetségesének. Az athéni magyar követ értesülései alapján az 1938. szeptemberi válság alatt a görög kormány felajánlott öt kikötőt (Volosz, Mudrosz, Meszara, Navarino, Porto Lagosz) a brit flotta számára.³

Németország 1939. márciusi prágai bevonulását követően ismételten megnőtt a háborús feszültség a mediterrán térségben. Ezt jelezte, hogy március végén az Athénbe akkreditált török attasé értesülései szerint a görög kormány beleegyezett, hogy háború esetén az angolok egész Kréta szigetét hadibázisként felhasználhassák.⁴ Nem sokkal ezután, 1939. április 7-én Albánia olasz megszállásával Görögország biztonsága alapjaiban rendült meg. A brit földközi-tengeri flottát azonnal készenlétségbe helyezték, a térségben kibontakozó háborús feszültség hatására az athéni magyar királyi követség vezetője arról informálta tévesen Budapestet, hogy Kréta kikötőibe angol

³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, MNL OL, K 63, 12. csomó, 1938-2/20-3660. "Görögország semlegessége. Német felfogás." Athén, 1938. október 8. Rudnay Lajos athéni magyar követ bizalmas jelentése.

⁴ MNL OL, K 74, 8. csomó, 1939-5619. 12. számú számjeltávirat. Athén, 1939. március 29. Rudnay követ számjeltávirata.

hadihajók futottak be.⁵ Albánia olasz annektálása után Joannis Metaxasz (1871–1941) miniszterelnök és a görög közvélemény joggal érezhette úgy, hogy Mussolini balkáni terjeszkedése a hellén állam területi integritását fenyegeti.⁶ A kibontakozó válság nyomán Nagy-Britannia és Franciaország 1939. április 13-án biztonsági garanciát adott Athén (és Bukarest) számára egy lehetséges olasz támadás esetére (Halmosy, 1983).

Az angol-görög kapcsolatok a garancia megadása után még szorosabbá váltak. London mindent elkövetett, hogy egy esetleges olasz háborúban Athén a britek oldalán lépjen hadba. Ezt a célt szolgálta az angol tőke fokozódó behatolása, illetve a görög hadsereg szükségleteire és a kereskedelmi hajópark felújítására szánt kétmillió font értékű áruhitel.⁷ Az angol-görög együttműködés keretében 1939 nyarán a brit földközi-tengeri flotta udvariassági látogatásokat tett a görög kikötőkben. Kihasználva az alkalmat, Andrew Browne Cunningham (1883–1963) admirális, a flotta parancsnoka saját szolgálati jachtját, az *Aberdeen* küldte Kréta kikötőinek felderítésére. Az *Aberdeen* tisztjei alaposan feltérképezték a horgonyzóhelyeket, elsősorban a Szuda-öblöt, és megvizsgálták, hogy mennyire alkalmas brit tankhajók fogadására egy Itáliával vívott háború esetén. Az ekkor szerzett információk 1940 őszén váltak igazán hasznossá a földközi-tengeri flotta vezérkara számára, amikor ténylegesen megkezdődött az öböl flottabázissá alakítása (Cunningham, 1951).

4. A görög semlegesség időszaka

A világháború 1939. szeptemberi kitörése Olaszország semleges álláspontja miatt egyelőre nem hozta el a fegyveres konfliktust a mediterrán térségbe. 1940 tavaszáig viszonylag nyugodt maradt az angol-olasz viszony, bár a britek által alkalmazott szigorú németellenes blokárintézkedések időnként súrlódásokhoz vezettek. 1940 tavaszán a németek skandináviai, majd nyugati offenzívájának hatására terelődött ismét a figyelem Itáliára. 1940. április 12-én Mussolini mozgósította a hadiflottát, és egyre világosabban látszott, hogy hamarosan felhagy a fegyveres semlegesség álláspontjával. Ebben a feszült helyzetben a francia és a brit vezérkar tárgyalásokat kezdett a Görögország olasz inváziója esetén alkalmazandó ellenlépésekről (Miller, 1997). Kréta e megbeszéléseken központi szerepet kapott, a franciák felvetették, hogy Görögország megsegítésére jelentős szárazföldi erőket vetnének be. Május folyamán megegyeztek abban, hogy olasz támadás esetén 24–30 órán belül a britek, 50 órán belül a franciák csapatokat küldenek Krétára. E hadművelet előkészítéseként négy francia cirkáló hajózott át Alexandriából Bejrútba, hogy a Szíriában lévő francia csapatokat szükség esetén átszállítsa a szigetre. A várható olasz belépés veszélye miatt a brit háborús kabinet és a vezérkar négy nappal a német támadás megindulása után, már 1940. május 14-én foglalkozott Kréta esetleges megszállásával és ennek előnyeivel. A Szuda-

⁵ MNL OL, K74, 8. csomó, 1939-5685. 17. számú számjeltávirat. Athén, 1939. április 8. Rudnay számjeltávirata.

⁶ MNL OL, K 63, 13. csomó, 1939-2/20-2297. "Olaszország bevonulása Albániába. Hatás Görögországban, a görög-török barátságra, a görög-angol viszonyra és a Balkán-paktum államokra. Garancia." Athén, 1939. április 14. Rudnay követ jelentése.

⁷ MNL OL, K 63, 13. csomó, 1939-2/20-62. "Angol kölcsön Görögországnak." Athén, 1939. július 22. Bogdán Iván ideiglenes ügyvivő jelentése.

öböl szabad használatát a Royal Navy cirkálóinak és rombolóinak üzemanyagellátása szempontjából kiemelkedően fontosnak tartották.⁸

A nyugati szövetségesek az 1940. június 10-én bejelentett olasz hadüzenet után a kidolgozott tervek ellenére sem tettek lépéseket Kréta elfoglalására. A váratlan francia összeomlás meggátolta, hogy az eredetileg francia szárazföldi erőkkkel tervezett okkupációt kivitelezzék. A magára maradt Nagy-Britanniának 1940 nyarán nem voltak felesleges tartalékai a mediterrán térségben.⁹ A brit földközi-tengeri flotta ismét áttelepült Alexandriába, Cunningham tengernagy innen küldte ki hadihajóit a Dodekanézosz-szigetek utánpótlási vonalainak elvágására. 1940 júniusától a Kréta körüli vizek hadszíntérré váltak, és nem véletlen, hogy itt következett be a földközi-tengeri háború egyik első összecsapása a sziget északnyugati csücskénél. 1940. július 19-én a Spada-foknál találkozott két olasz könnyűcirkáló az Égei-tengerre kiküldött ausztrál *Sydney* cirkálóval és öt brit rombolóval. Az erősítésként Líbiából Léroszra küldött olasz hadihajók alulmaradtak az ütközetben, a *Bartolomeo Colleoni* elsüllyedt, a *Giovanni delle Bande Nere* pedig kénytelen volt visszatérni Bengáziba (Roskill, 1966).

E korai kudarc hatására az Égei-tengeren megnehezült az olasz felszíni hadihajók forgalma a Dodekanézosz irányába, a brit fölényt látva a Regia Marina vezetése elsősorban tengeralattjárókat küldött ki a léroszi támaszponttól a Krétát övező vizekre (Rohwer & Hummelchen, 1972). E fenyegetéssel szemben Cunningham cirkálókat és rombolókat vetett be, de már ekkor látszott, hogy az Égei-tengeren hatékonyan fellépni csak e könnyű erők megfelelő üzemanyagellátása után lehet. Jobb lehetőséget nem találva, a hadihajók olajutánpótlását a görög felségvizeken, tankerek segítségével oldották meg (Cunningham, 1951). Ezzel viszont megsértették a görög semlegességet, később ürügyet szolgáltatva Mussolini számára Görögország megtámadására. Világossá vált, hogy a tengeri háború hatékony folytatásához szükség van egy állandó, jól védhető támaszpontra az égei térségben, ebből a szempontból a krétai Szuda-öböl tűnt a legjobb megoldásnak.

5. A sziget brit megszállása

Mussolini 1940. október 28-án hadat üzent Görögországnak, ezzel megoldódott az Admirális dilemmája az üzemanyagellátást illetően. Jellemző, hogy a britek annyira számoltak ezzel az olasz lépéssel, hogy már a következő napon elindult egy erős flottakötelék (négy csatahajó, két repülőgéphordozó, négy cirkáló, számos romboló) Alexandriából Kréta irányába. Két nap múlva az első brit egységek partra szálltak a Szuda-öbölben, és elkezdődött az előretolt támaszpont kialakítása. Felállították a „Creforce” nevű alakulatot, amely túlnyomórészt a korábban Palesztinában állomásozó 14. gyalogdandárból állt, parancsnoka O. H. Tidbury (1888–1961) dandártábornok lett.¹⁰ A flottabázis állandó védelmére ide rendelték a *Terror* monitort, és Máltáról számos

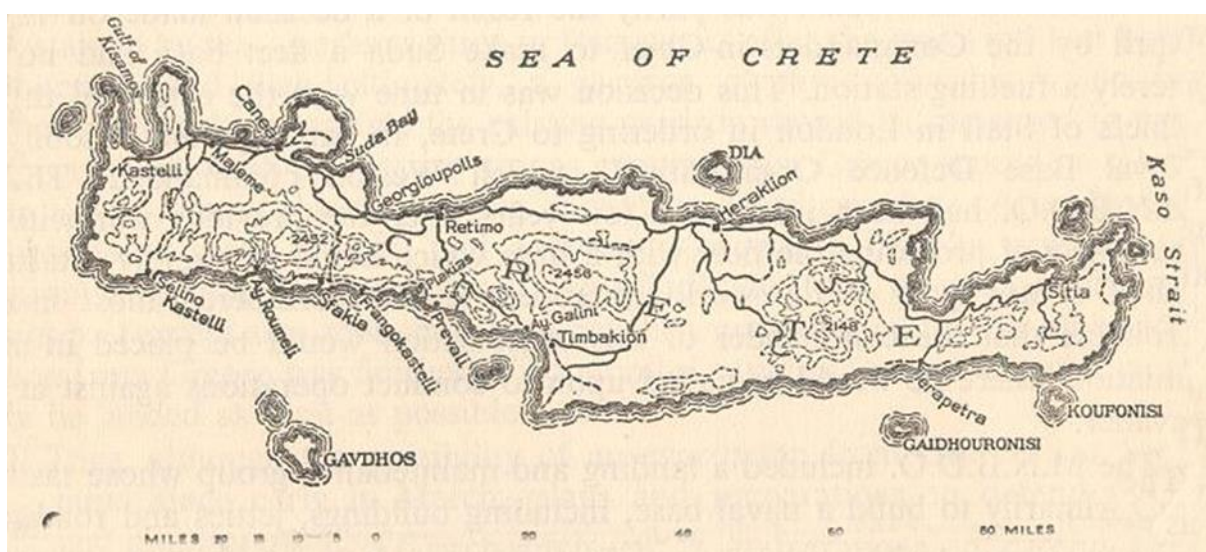
⁸ Mivel Albánia 1939 áprilisa óta olasz megszállás alatt állt, Mussolini új balkáni hídfőállása potenciális kiindulási hely lehetett egy Görögország elleni agresszióhoz (Cunningham, 1951).

⁹ 1940 nyarán a Brit Birodalom összesen 55000 katonával és 300 elavult repülőgéppel rendelkezett a Közel-Keleten, miközben Olaszország 415000 katonát és 2700 repülőgépet tudott felsorakoztatni a térségben (Higham, 2012).

¹⁰ A „Creforce” 1940 novemberében két zászlóaljból, egy parti tüzérezredből, egy könnyű légvédelmi ezredből, valamint egyéb műszaki és hírközlő alakulatokból állt. Amikor 1940. november 13-án Archibald Wavell (1883–1950) tábornok, a közel-keleti brit haderők főparancsnoka meglátogatta a helyőrséget, összesen 8 nehéz és 12 légvédelmi

légvédelmi üteget telepítettek a környező hegyoldalakra. Az öböl bejáratánál lévő kis szigetenél tengeralattjárók elleni hálókat feszítettek ki, ettől öt km-re nyugatra pedig egy torpedók elleni háló védte a belső horgonyzóhelyet (1–2. ábra). A sziget két fő repülőterét, a Szudához közeli Malemét, és a főváros melletti iraklionit légvédelemmel látták el, valamint Rethimnon mellett kialakítottak egy harmadik leszállópályát is. A Királyi Légierő ettől kezdve rendszeresen használta e három helyszínt, de a kevés rendelkezésre álló légi századot a szárazföldre telepítették, hogy hatékonyabban tudják segíteni az Albániában küzdő görög hadsereget (D’Albiac, 1947).

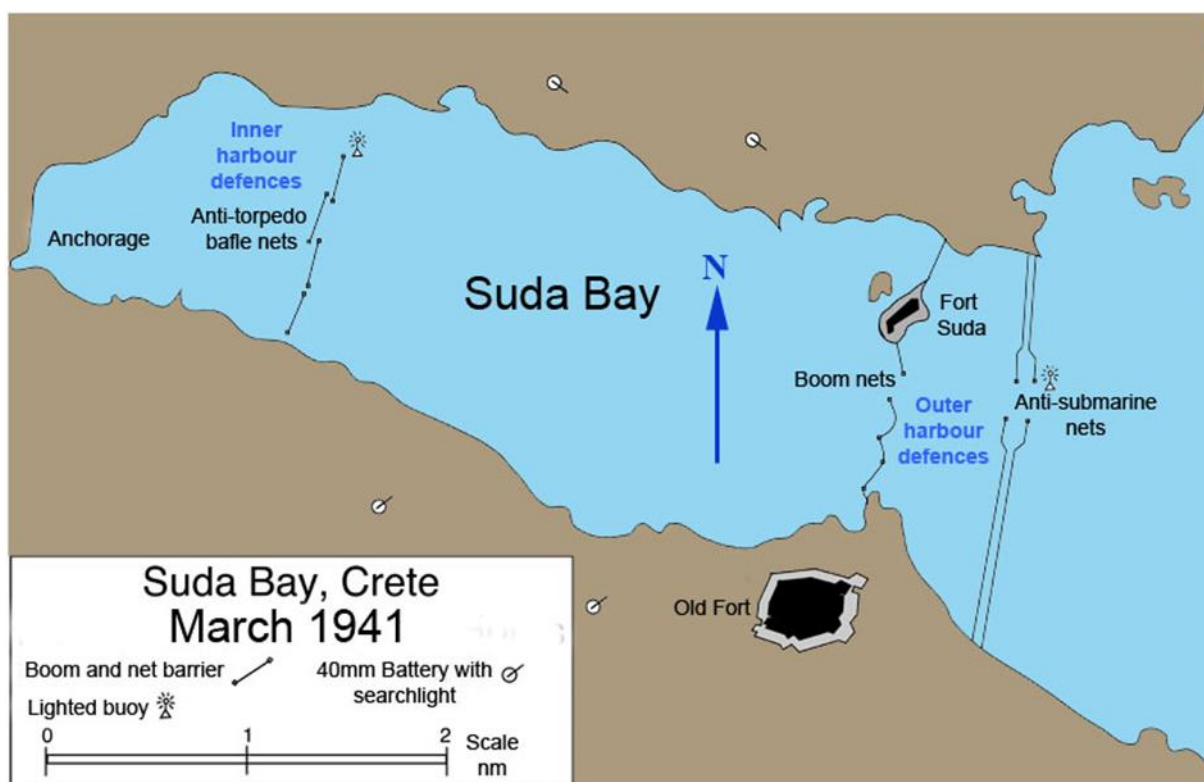
A kis létszámú brit helyőrséget kezdetben kiegészítette a görög hadsereg 5. hadosztálya, amelyet az olasz támadás után hadi létszámmra töltöttek fel. November 6-ra a mozgósított egység már 22500 főből állt, így jóval meghaladta a brit alakulatok méretét. Metaxasz kérésére azonban november 16-a és 25-e között a hadosztály több mint 19200 katonáját áthajózták a szárazföldre, hogy az albán fronton harcoljon. A maradék néhány ezer rosszul felszerelt katona és az 500 fős csendőrség képviselte a görög fegyveres erőket a következő áprilisig (Mehtidis, é. n.). A görög-olasz háború előrehaladtával az albániai fronton fogságba esett olaszok nagy részét Krétára szállították. A következő tavaszra már mintegy 15000 főre duzzadt hadifogolytömeg ellátása és őrzése további terhet jelentett a brit és görög hatóságok számára (Cunningham, 1951).

1. ábra: Kréta térképe

Forrás: <https://www.awm.gov.au/articles/atwar/crete>

üteg állomásozott a szigeten. November 7-re körülbelül 7000 brit katona tartózkodott a szigeten, a létszám nagyjából változatlan maradt a görögországi evakuáció időpontjáig (Forty, 2002).

2. ábra: A Szuda-öböl térképe az 1941. márciusi állapot szerint

Forrás: <https://indicatorloops.com/sudabay.htm>

Összességében a britek elsősorban a Szuda-öbölre koncentráltak, a Royal Navy igényeit szem előtt tartva e támaszpont kapott valóban korszerűnek nevezhető védelmet. Az erőforrások szűkössége miatt szóba sem jött nagyobb helyőrség állomásoztatása a szigeten, ahogy a rendelkezésre álló légi egységeket is a szárazföldre irányították. Megállapítható, hogy 1940 novembere után az említett horgonyzóhelyet leszámítva elhanyagolták a sziget védelmét, sem a többi kikötőt, sem a rendkívül rossz úthálózatot nem fejlesztették megfelelően. Winston Churchill egy „második Scapa Flow”-t akart kialakítani a Szuda-öbölben, ugyanakkor a flottabázis a megfelelő méretű szárazföldi és légi alkulatok nélkül nagyon sérülékeny volt (Churchill, 1950). A hiányosságok ellenére a Szuda-öblöt tulajdonképpen a britek építették ki modern támaszponttá, és ez olyan jól sikerült, hogy a második világháború után nem csak a görög haditengerészet, hanem az amerikai hatodik flotta is gyakran használta a horgonyzóhelyet.

A sziget gyors brit megszállását szinte azonnal követte a Királyi Haditengerészet légicsapása a tarantói olasz flottabázis ellen. Az 1940. november 11-én repülőgép-hordozóról végrehajtott támadás kiiktatta az olasz csatahajók felét, és meggátolta a Regia Marina minden további fellépését a Krétára tartó konvojok ellen (Cunningham, 1947a). A krétai támaszpont a következő fél évben nagy segítséget nyújtott az Egyiptomból Görögországba tartó brit konvojoknak, birtoklása révén a Royal Navy hatékonyabb támadásokat indíthatott az albániai olasz szállítási útvonalak ellen.

A brit haderő görögországi jelenléte lényegesen javította Anglia stratégiai helyzetét a mediterrán térségben, ugyanakkor a náci Németország aggodalommal figyelte az olasz hadsereg kudarcait az albán fronton, értetlenül szemlélte a tekintélyes méretű és viszonylag modern Regia Marina passzivitását. Leginkább azonban a Királyi Légierő megjelenése zavarta Hitlert, aki a

Wehrmacht üzemanyagellátásához nélkülözhetetlen román olajmezőket féltette. A Maleme-Ploiești távolság valamivel több, mint 1000 km-t tett ki, a Bristol Blenheim bombázógépek hatótávolsága tehát lehetővé tette a szigetről indított közvetlen támadást.¹¹ Kétségtelen, hogy ezzel a lehetőséggel is számolt a német hadvezetőség, amikor a Luftwaffe X. légihadtestjét Szicíliába és a Dodekanézosz-szigetekre telepítette 1940 decemberében.

Az olaszok is tisztában voltak Kréta jelentőségével, nem meglepő, hogy már 1940. november 1-jén légítámadást indítottak a szudai horgonyzóhely ellen. Ettől kezdve szinte folyamatosan bombázták az itt állomásozó hajókat, viszonylag kis hatékonysággal. Legnagyobb sikerüket 1940 decemberében érték el, amikor a *Glasgow* cirkálót két olasz torpedóvető gép súlyosan megrongálta (Rohwer-Hummelchen, 1972). A római hadvezetőséget aggasztotta a szudai bázis, ezért látva légi támadásai sikertelenségét, egy merész akcióval igyekeztek megbénítani a támaszpontot. 1941. március 26-án robbanószerrel megrakott motorcsónakok hatoltak be az öbölbe, és elsüllyesztették a *Pericles* tartályhajót, és olyan súlyosan megrongálták a *York* nehézcirkálót, hogy partra kellett futtatni.¹²

1941 januárjában meghalt Metaxasz, utódja Alexandrosz Korizisz (1885–1941) február 8-án hivatalosan is kérte egy jelentősebb brit haderő kiküldését a szárazföldre. Az Athénban zajló vezérkari tárgyalások során döntés született egy expedíciós hadsereg, valamint 20 repülőszázad átszállításáról. 1941 márciusában a Lustre-hadművelet keretében összesen mintegy 58000 brit, ausztrál és új-zélandi katona érkezett a görög szárazföldre (Cunningham, 1948a). A szinte veszteség nélküli csapatszállításokban nagy szerep jutott a krétai flottabázisnak, illetve a malemei repülőtérről felszálló brit légierőnek. A siker fontos eleme volt a brit flotta Matapan-hegyfoknál aratott látványos győzelme. Az olasz haditengerészet 1941. március 26-28-án erőfeszítést tett a Lustre-konvojok megsemmisítésére Kréta partjainál. A kialakuló légi-tengeri csatában sikerült megrongálni az olasz flotta büszkeségét, a *Vittorio Veneto* csatahajót és a *Pola* nehézcirkálót. A brit légi csapásokban a krétai Maleme repülőterén állomásozó Swordfish repülőgépek, valamint a Királyi Légierő görögországi bázisairól felszálló Blenheim bombázók is részt vettek. Az ezt követő éjszakai akcióban Cunningham admirális három nehézcirkálót és két rombolót süllyesztett el Krétától nyugatra (Cunningham, 1947b). Matapan igazi jelentősége abban állt, hogy olyan súlyos csapást mért az olasz flottára, hogy az nem mert beavatkozni az 1941 áprilisában lezajló görögországi kiűritési hadműveletekbe, majd távol tartotta magát a krétai csatától is.

5. A krétai brit támaszpont elvesztése

1941. április 6-án a német hadsereg megindította balkáni hadjáratát, amelyben néhány hét alatt lerohanta Jugoszláviát és Görögországot (Keegan, 2019). A Wehrmacht hatalmas szárazföldi és légi túlereje ellen nem sokat tudott tenni a döntően ausztrálokból és új-zélandiakból álló brit haderő. A nemzetközösségi csapatok parancsnoka, Maitland Wilson (1881–1964) tábornagy április 24-én

¹¹ 1941 februárjában Sztójai Döme berlini magyar követ felvetette Ernst Weizsäcker német külügyi államtitkárnak, hogy a Krétától alig 1100 kilométerre lévő olajforrások ellen brit légítámadás indulhat (Juhász, 1982).

¹² Ettől kezdve a mozgásképtelen *York* légvédelmi ágyú hozzájárultak a bázis védelméhez (Forty, 2002).

kénytelen volt elkezdni a szárazföld kiürítését, miután az Epiruszban állomásozó görög hadsereg letette a fegyvert. A Demon-hadművelet keretében hét nap alatt több mint 50000 főt hajóztak át Krétára és Egyiptomba, ugyanakkor 12000-en német fogságba estek. A bevetett brit expedíciós haderő mintegy 80%-a megmenekült, tekintve a tengelyhatalmak hatalmas légi fölényét, ez mindenképpen sikernek nevezhető (Réti, 2019).

A szárazföldön elszenvedett vereség ellenére Churchill nem akarta feladni a szigetet. Kréta mindig is fontos szerepet játszott az elképzeléseiben. Jellemző, hogy 1941. február 12-én azt írta a közel-keleti haderő parancsnokának, Archibald Wavell (1883–1950) tábornoknak, hogy függetlenül a görögországi helyzettől, Krétát minden áron tartani kell (Churchill, 1950). Ezt a célt szolgálták a miniszterelnök azon intézkedései, amelyekkel a görögországi evakuáció után igyekezett megerősíteni a sziget védelmét. A szárazföldről kivont haderőből 18850 fő tartósan Krétán maradt, e csapatok adták a véres krétai csatában a védelem gerincét. Mivel jelentős részük új-zélandi volt, ezért április 30-án az innen származó Bernard Freyberg (1889–1963) vezérőrnagyot nevezte ki a helyőrség parancsnokává. Május folyamán sikerült Churchillnek elérnie, hogy Wavell Egyiptomból átküldjön 6 gyalogsági és 15 könnyű harckocsit a szigetre (Churchill, 1950). Az 1941 elején Haifa kikötőjébe érkezett Mobile Naval Base Defence Organization alakulatait eredetileg Churchill a szívügyének tartott Dodekanészosz elfoglalása után kívánta bevetni. A görögországi vereség hatására Rodosz helyett a Szuda-öbölbe irányították az egységet. A mobil bázis személyzetét nem sikerült a német támadásig teljesen feltölteni, az eredeti 5300 főből 2200 érkezett meg időben (Forty, 2002). A sziget helyőrségét a Merkur-hadművelet kezdetére sikerült 42600 főre növelni, közülük 28600 fő származott a brit Nemzetközösségből, a többiek nagyon hiányosan felszerelt görög katonák voltak. A „Creforce” tekintélyesnek tűnő létszáma elfedte azt a tényt, hogy a csapatoknak alig volt nehéz fegyverzete, és a szárazföldről kivont katonák legtöbbször csak kézi fegyverekkel rendelkezett. A legnagyobb problémát az jelentette, hogy a birodalmi vezérkar képtelen volt megfelelő erejű légi támogatást telepíteni a szigetre. Május elején, a három repülőtéren elhelyezett brit légierő mindössze 6 Hurricane és 12 Gloster Gladiator vadászgépből, 12 Blenheim bombázóból, illetve a flotta légierő 6 elavult gépéből állt. A hatalmas túlerőben lévő Luftwaffe szűnni nem akaró támadásainak hatására május 19-én az összes még megmaradt repülőgépet visszavonták Egyiptomba (Churchill, 1950).

A korlátlan német légi fölény végül megpecsételte Kréta sorsát. 1941. május 20-a és június 2-a között a Luftwaffe légideszant alakulatai kemény harcokban felmorzsolták a légi támogatás nélkül küzdő nemzetközösségi haderőt (Keegan, 2019; Cunningham, 1948b). Az 1941 áprilisában Athénból Haniába menekült II. György görög király (1890–1947) és miniszterelnöke, Emmanuil Cuderosz (1882–1956) a brit *Decoy* rombolón hagyta el a szigetet még a csata elején, május 22-én. Korai távozásuk Alexandriába nem bátorította a szigeten maradt görög csapatokat (Cunningham, 1948a). A sziget védelme és a brit-görög erők evakuációja során a Royal Navy rendkívül súlyos veszteségeket szenvedett el, de végül sikerült a helyőrségből 16500 főt Egyiptomba menekíteni, a többiek nagy része fogságba esett.¹³ A krétai csata volt a történelem első sikeres nagyszabású ejtőernyős hadművelete, bár olyan veszteségekkel, hogy Hitler többé nem járult hozzá hasonló

¹³ A brit földközi-tengeri flotta elvesztett 3 cirkálót, 6 rombolót, súlyosan megrongálódott 3 csatahajó, 2 cirkáló, 2 romboló, könnyebben megsérült 3 cirkáló, 6 romboló, és meghalt 2.000 tengerész (Cunningham, 1951).

méretű bevetéshez. Kréta német és olasz katonai megszállás alá került. 1944 őszén a sziget nagy része felszabadult ugyan, de a Szuda-öböl környéke és Nyugat-Kréta német helyőrsége csak 1945 májusában kapitulált a szövetségesek előtt.

A Görögország megtartásáért 1940–1941 során hozott nagy brit áldozatok utólagosan feleslegesnek tűnhetnek, sokak szerint hasznosabb lett volna Kréta megtartása helyett az észak-afrikai hadszíntérre koncentrálni a szűkös erőforrásokat. Ugyanakkor a görögországi brit beavatkozás és a sziget védelme kis részben valószínűleg hozzájárult a német háborús tervek lényeges módosításához. Hitler eredetileg a Szovjetunió megtámadását 1941. május 15-re tervezte; több történész szerint a balkáni és krétai angol jelenlét felszámolásával időt vesztett, és emiatt kénytelen volt a Barbarossa-hadművelet elindítását június 22-re halasztani (Shirer, 1960). A késedelemhez természetesen más tényezők is hozzájárultak, így a rendkívül csapadékos tél után kiáradó folyók, a felázott utak, a megfelelően gépesített alakulatok hiánya, a kevés használható repülőter, és egyéb logisztikai problémák (Beavor, 2012). Ez a késedelem az 1941-es keleti hadjárat szempontjából végzetesnek bizonyulhatott, és szerepet játszhatott a Moszkva alatti német kudarcban. A nemzetközösségi erők görögországi kiküldése, majd Kréta makacs védelme ilyen módon áttételesen befolyásolhatta az egész második világháború kimenetelét.

Irodalomjegyzék

- Beavor, A. (2007). *Kréta: A csata és az ellenállás*. Debrecen: Gold Book.
- Beavor, A. (2012). *The Second World War*. New York: Back Bay Books.
- Bliss, J. (2006). *The Fall of Crete 1941: Was Freyberg Culpable?* MSc Thesis. Fort Leavenworth, Kansas. <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA463140.pdf/>
- Churchill, W. S. (1950). *The Second World War. The Grand Alliance*. Boston: Houghton Mifflin.
- Cunningham, A. B. (1951). *A Sailor's Odyssey*. New York: E. P. Dutton.
- Cunningham, A. B. (1947a). *Fleet Air Arm Operations Against Taranto on 11th November 1940*. Supplement to the London Gazette. 24 July 1947. London: HMSO. <https://www.ibiblio.org/hyperwar/UN/UK/LondonGazette/38023.pdf/>
- Cunningham, A. B. (1947b). *Battle of Matapan*. Third Supplement to the London Gazette. 31 July 1947. London: HMSO. <https://www.ibiblio.org/hyperwar/UN/UK/LondonGazette/38031.pdf/>
- Cunningham, A. B. (1948a). *Transportation of the Army to Greece and Evacuation of the Army from Greece, 1941*. Supplement to the London Gazette. 19 May 1948. London: HMSO. <https://www.thegazette.co.uk/London/issue/38293/data.pdf/>
- Cunningham, A. B. (1948b). *The Battle of Crete*. Supplement to the London Gazette. 24 May 1948. London: HMSO. <https://www.thegazette.co.uk/London/issue/38296/data.pdf/>
- D'Albiac, J. H. (1947). *Air Operations in Greece, 1940–1941*. Supplement to the London Gazette. 9 January 1947. London: HMSO. <https://www.thegazette.co.uk/London/issue/37846/data.pdf/>
- Dittmar, F. J. & Colledge, J. J. (1972). *British Warships, 1914–1918*. London: Ian Allan.

- Eickhoff, E. (2010). *Velence, Bécs és a törökök: A nagy átalakulás Délkelet-Európában*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Forty, G. (2002). *A krétai csata*. Debrecen: Hajja Book.
- Földi P. (2001). *A krétai csata. A Monte Cassino-i csata. Német ejtőernyős akciók a második világháborúban*. Budapest: Anno.
- Gibbs, N. H. (1976). *Grand Strategy. Volume I. Rearmament Policy*. London: HMSO.
<https://archive.org/details/grand-strategy-vol-1/mode/2up/>
- Halmosy D. (1983). *Nemzetközi szerződések, 1918–1945*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Gondolat Kiadó.
- Higham, R. (2012). Duty, Honor and Grand Strategy: Churchill, Wavell and Greece, 1941. *Balkan Studies* 46: 145–184.
[https://www.imxa.gr/files/bsfiles/46/BalkanStudies_\(8\)%20Higham%20final%20021012.pdf/](https://www.imxa.gr/files/bsfiles/46/BalkanStudies_(8)%20Higham%20final%20021012.pdf/)
- Juhász Gy. szerk. (1982). *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához, V. Magyarország külpolitikája a nyugati hadjárattól a Szovjetunió megtámadásáig, 1940–1941*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kallivretakis, L. (2006). A Century of Revolutions: The Cretan Question between European and Near East Politics. In: Kitromilides, P. (ed.) *Eleftherios Venizelos: the trials of statesmanship. Vol. 1*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Kavanaugh, S. L. W. (2006). *Comparison of the Invasion of Crete and the Proposed Invasion of Malta*. MSc Thesis. Fort Leavenworth, Kansas.
<https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA452022.pdf/>
- Keegan, J. (2019). *A második világháború*. Budapest: Jaffa.
- Kiss Z. L. (2011). *Magyarok a békefenntartásban*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Maravelakis, I. (2018). British Policy in the Cretan Question (1893–1913): Prioritizing Between Diplomatic and Economic Affairs. *Mediterranean Historical Review* 33 (1): 45–66.
<https://doi.org/10.1080/09518967.2018.1468680/>
- Mehtidis, A. (é. n.). *Greek ground forces in Crete and their small arms, November 1940–May 1941*. Orbat Web Magazine – Historical Military Organization. Volume 1.
https://www.academia.edu/40820955/Greek_ground_forces_in_Crete_and_their_small_arms_November_1940_May_1941/ Letöltve: 2023. 12. 02.
- Miller, D. M. (1997). *Italy Through the Looking Glass: Aspects of British Policy and Intelligence Concerning Italy, 1939–1941*. PhD Thesis. Toronto: Department of History, University of Toronto.
<https://www.collectionscanada.ca/obj/s4/f2/dsk2/ftp02/NQ28018.pdf/>
- Population (1946). *Population de la Grèce d'après le recensement du 16 octobre 1940*. Hellenic Statistical Authority. Digital Library (ELSTAT).
http://dlib.statistics.gr/Book/GRESYE_02_0101_00025.pdf/
- Réti B. (2019). Dunkerque az Égei-tengeren. A brit haderő görögországi evakuációja 1941-ben. In: Bene K. et al. (szerk.) *A győzelem és a vereség arcai. A hadviselés és a fegyveres küzdelem történeti szálai*. Pécs – Budapest: Magyar Hadtudományi Társaság, pp. 183–202.
<https://www.mhht.eu/SZAKOSZT%C3%81LYOK/D%C3%A9l-dun%C3%A1nt%C3%BAli%20Tagozat/FejezetekAhadtortenelembol/Fejezetek7.pdf/>

- Rohwer, J. & Hummelchen, G. (1972). *Chronology of the War at Sea, 1939–1945. Volume I*. London: Ian Allan.
- Roskill, S. W. (1966). *White Ensign: The British Navy at War, 1939–1945*. Annapolis: United States Naval Institute.
- Roskill, S. (1976). *Naval Policy Between the Wars. II: The Period of Reluctant Rearmament, 1930–1939*. London: Collins.
- Salt, A. E. W. (1930). *Imperial Air Routes*. London: John Murray.
- Saunders, T. (2007). *Crete: The Airborne Invasion 1941*. Barnsley: Pen & Sword Military.
- Seligman, V. J. (1920). *The Victory of Venizelos. A Study of Greek politics, 1910–1918*. London: G. Allen & Unwin.
- Shirer, W. L. (1960). *The Rise and Fall of the Third Reich: A History of Nazi Germany*. New York: Simon & Schuster.
- Spencer, J. H. (2008). *Battle for Crete*. Barnsley: Pen & Sword Military.
- Stubbs, D. (2017). Indefensible? A Reassessment of the Part Played by RAF Personnel in the Battle of Crete 1941. *Air Power Review* 20 (1): 44–65.
https://www.academia.edu/35777580/Indefensible_A_Reassessment_of_the_Part_Played_by_RAF_Personnel_in_the_Battle_of_Crete_1941/
- Thomas, D. A. (2003). *Crete, 1941: The Battle at Sea*. London: Cassell.
- Yamboulaki, M. (2015). *Az V. krétai hadosztály az albán fronton* (görög nyelvű). Defenceline.gr.
<https://defenceline.gr/index.php/history/item/3309-krites/> Letöltve: 2024. 01. 22.
- Zsig Zoltán (2014). A célpont: Kréta 1–2. *Regiment* 2014 (1, 2): 42–45., 20–23 p.